

Югозападен университет „Неофит Рилски“ - Благоевград

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Лалка Борисова

Международно висше бизнес училище – Ботевград,
научна специалност: „Икономика и управление (по отрасли)“

член на научно жури в конкурс за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, обявен от ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Организация и управление извън сферата на материалното производство (социално-културната сфера)

Автор на дисертационния труд: Василиса Стойчева Каръкова

Тема на дисертационния труд: *„Управление на иновациите в професионалното образование и обучение“*

Основание за представяне на рецензията: Участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд, съгласно Заповед № 2599/05.11.2018 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

I. Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

1. Информация за докторантката

Василиса Каръкова е докторант редовно обучение в катедра „Икономика“, докторска програма "Икономика на социално-културната сфера" от 06.01.2016 г. до сега.

Развитието на творческата биография на докторантката красноречиво показва концентрация на изследователската дейност в добре структурирано направление в сферата на управлението на иновациите в професионалното образование и обучение.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Докторската дисертация е в обем от 313 страници (основен текст 277 страници, заключение, списък на публикациите и научните приноси, списък на използваната литература, приложения), структурирани в три глави. Дисертацията включва 65 фигури и 95 таблици.

Заглавието на дисертацията е ясно формулирано и е в тясна връзка с докторската теза. Избраната тема е актуална от гледна точка на ролята на образованието и обучението, които са призвани да отговарят на обществените потребности от подготовката на кадри за всички области на материалното и нематериалното производство, като им даде съответно познания, умения и навици, а глобализацията и динамично променящата се образователна среда са в основата на новата икономика, основана на знанието.

Дисертацията се отличава със задълбоченост на извършеното проучване, вникване в същността на изследваните проблеми, обективен анализ и обосновани изводи.

Изследователската логика и структурата на дисертацията са добре изградени. При структурирането се спазва традиционния подход за написването на подобен род трудове – първо се изясняват теоретическите постановки по темата, на второ място се представят различните модели и се правят класификации, а на трето място се прави собственото проучване като се анализират данните от него и се разкриват възможностите и се правят предложения за усъвършенствания.

Обектът на изследване е професионалното образование и обучение в регионален аспект (професионалните училища в Благоевградска област) и **предметът** – управлението на иновационната активност в училищата за професионално образование и обучение, са правилно дефинирани.

Основната цел, която си поставя докторантката е да се изгради модел за управление на иновациите в професионалното образование и обучение, с препоръка за използването му в професионалните училища. Основната цел е

декомпозирана на пет изследователски задачи, които очертават логичните стъпки на изследването.

Докторската теза е основана на твърдението, че чрез разкриване на специфичните особености на обучението в професионалните училища и на иновационната дейност в тях, може да се конструира модел, чрез който иновациите да се управляват по-целесъобразно и резултатно. Тази позиция е развита и доказана в цялостното изложение. Докторантката разработва модел, в който ключова роля играе изборът на иновационна стратегия, която ясно да изразява мисията, визията и ценностите на професионалните училища, а иновациите се изразяват в разработване и прилагане на нови методи и похвати в процеса на обучение. Процесът на управление на иновациите е насочен към потребителите, външната и вътрешна среда, а мотивацията на участниците е в основата на всяка промяна. Считаю, че тезата е защитена в дисертационното изследване.

В **Първа глава** се разглеждат теоретико-методологични въпроси на професионалното образование и обучение. Тя е в обем от 67 страници. Цитирани са определения за термина „образование“ на различни автори, както и разликата между „компетентност“ и компетенция“. С едно уточнение, че компетенциите са съвкупност от знания, умения и способности, а компетентността – сбор от компетенции.

Проследява се състоянието на професионалното образование и обучение, продължаващото професионално образование и обучение, прави се анализ на образователната система и видовете обучение, онагледени са характеристиките на процеса на учене. Проследява се еволюцията на професионалното образование и обучение (ПОО). Представена е подробна схема на българската образователна система, с ясно формулирана цел - при условията на протичащи промени, достигане на световни образователни стандарти, което е свързано с повишаване качеството на подготовка на учениците. Направен е SWOT анализ на ПОО, открити са силните и слаби страни, възможностите и заплахите. Разгледани са законовите и институционални рамки за управление на ПОО, наредби, правилници и методически указания, в европейски стратегии и национални документи. Докторантката предлага система за управление на качеството в ПОО - инструмент за повишаване на привлекателността на този тип образование и

обучение. В тази глава докторантката показва определена способност за целенасочен конструктивен анализ и синтез на теоретични идеи и концепции в областта на ПОО, аргументирано да *откроява*, сполучливо да *адаптира* и обосновано да *изгражда* необходимите за дисертационното изследване логични конструкции.

Във **втора глава**, обем от 114 страници, се разглежда иновационна политика в професионалното образование и обучение. Изведени и обобщени са теоретични концепции и определения на водещи автори в научната литература: австрийският икономист Йозеф Шумпетер; Питър Дракър; Росица Чобанова; Димитър Дамянов; Филип Котлър и др. На базата на тези определения, докторантката прави и собствено тълкуване, определя иновациите като *„научно-техническа, социална или друга новост, която може да се прилага и реализира в различни области“*. Прави паралел между „иновация“ „откритие“ и „изобретение“, като показва различията между тях. Откроена е и ролята на иновациите, като фактор за повишаване на конкурентоспособността, рентабилността и производителността и като критично условие за постигане на конкурентно предимство. Направен е преглед на класациите на иновациите по различни признаци, като реализиране и разпространяване (в Наръчника от Осло), от степента на новост, според областта на приложение и др. Коментира се разликата между „иновационен процес“ и „производствен процес“, графически са онагледени различни модели на иновационен процес. На основата на тези проучвания, докторантката разработва модел, наречен „иновационна верига“, включващ три етапа: наука, производство, потребление, както и модел на структурата на иновационния процес. Адаптирана е и схема на националната иновационна система.

Докторантката успешно надгражда темата за иновациите, като разглежда образователната система във времето на четвъртата индустриална революция (Industry 4.0), изискваща много голяма гъвкавост и динамика, като вече се говори не толкова за масово обучение, а за учене чрез засилена практическа дейност и дигитални компетентности, с акцент върху триъгълника *знание - образование – бизнес*. Иновационният процес в образователната система, включващ създаване, разпространение и усвояване на иновацията, графично е адаптиран от докторантката, а науката „иноватика“, е представена като ефективен инструмент за анализиране, обосноваване и проектиране на модернизацията на

образованието. В дисертационното изследване успешно са систематизирани и анализирани иновативни форми, модели, методи, иновативни учебни заведения, иновационни стратегии и политики, европейски и национални иновационни стратегии, коментира си чуждият опит в иновационната дейност в ППО, представен е и глобален доклад за образованието за 2017 година и иновативни училища по света.

В резултат докторантката очертава типовете задачи на педагогическата иноватика; *прави паралел* между традиционно и иновативно (активно и интерактивно) обучение; *адаптира* конструктивен модел на „Пирамида на обучението“; *обосновава* широк спектър от насоки за по-широко и ефективно използване на различните видове иновативно обучение с „Модели на мобилно обучение“; *обосновава* широк спектър от насоки за „обобщен дидактически модел“ с навлизане на компютърните технологии в учебно-възпитателният процес; *систематизира* сравнителен модел на различни методи на обучение и „Мултимедиен модел“.

В тази глава докторантката демонстрира *отлично познаване* на политиките, стратегиите, законите и мерките на ЕС и България в областта на ПОО и показва способност да *оцени и очертае* техните силни и слаби страни, да направи обосновани *изводи* и формулира целесъобразни *препоръки*.

В **трета глава**, обем 78 страници, докторантката: *обосновава* избора на обекта; очертава специфични негови характеристики от гледна точка на управлението на образователната система и създаване на иновативни регионални модели на професионално образование; *анализира* сега действащата „Единна система за управление на професионалното образование“; потвърждава отсъствието на гъвкава и адаптивна система на иновационно управление и стратегическо развитие на училището; изгражда методическия апарат, *систематизира и анализира* резултатите от емпиричното изследване.

В резултат докторантката извежда *конструктивен модел* на управление на иновациите в ПОО, *конструира* въпросник, който съдържа 25 въпроса от различен тип, разпределени в четири групи показатели:

- Социално-демографски показатели;
- Условия на труд;
- Обучение и кариерно развитие;

- Корпоративна култура, мотивация и иновационна дейност.

Оценява *иновационната активност* и нагласите на учениците за избор на специалност и последваща реализация; *анализира* мнението на родители, учители и бизнес за удовлетвореността им от качеството на ПОО и дейностите, свързани с иновациите в професионалните училища; *обобщава* мнението им за удовлетвореността от качеството на ПОО и дейностите, свързани с иновациите в професионалните училища; *извежда основните иновационни проблеми* при подготовката на учениците.

В тази глава докторантката показва *способност* критично и целенасочено да използва анализа и синтеза на методологически идеи и на тази основа да съставя необходимата методика, да *провежда* задълбочено емпирично изследване, професионално да *анализира* получените резултати и да *прави* обосновани обобщения и изводи.

В заключението на дисертацията докторантката е направила необходимите обобщения и основни изводи от дисертационното изследване.

Във всички части на дисертационното изследване е ясно видимо собственото присъствие и собствения почерк на докторантката, която определено показва качества на *конструктивност и логична последователност*, способност за разкриване, дефиниране и решаване на научни и научно-приложни проблеми в областта на иновациите в ПОО.

Следва да се подчертае, че рецензираното дисертационно изследване се отличава по своята комплексност, широта, дълбочина и обосновка на широк спектър целесъобразни предложения.

II. Научни и научно-приложни постижения в дисертационния труд

Приемам приносните моменти в дисертационното изследване, формулирани от докторантката, като според мен можеше да се формулира и още един принос – систематизирани фактори за ППО, като необходимост от учене през целия живот и повишаване на компетенциите. Конкретно за формулираните приноси:

1. Изведен е систематизиран модел за ефективно управление на иновациите в ПОО, който може да бъде приложен към всяка образователна структура и е обоснована по-пълна система от методи за активизиране на иновационната дейност в училищата;

2. Изяснена е методологическата основа и е разработен и обоснован методическия апарат за емпирично изследване на управлението на иновациите в ПОО с цел неговото усъвършенстване, като важно условие за повишаване на конкурентните предимства;

3. Разкрити са и идентифицирани най-важните предпоставки, оказващи влияние върху иновационната дейност в професионалното образование и обучение, в контекста на икономическата им значимост, оценена е иновационната активност според отговорите на респондентите.

Приложението на тези постижения може да подобри управленската практика в ПОО в България.

Посочените научни и научно-приложни постижения в дисертацията са лично дело на докторантката. Справката за приносите правилно представя научните постижения в дисертацията.

III. Критични бележки към съдържателната част на дисертацията, препоръки и въпроси към докторантката

1. При изписване на абривиатурни съкращения първо се изписва наименованието и в скоби – съкратеното значение;

2. Не се започва изречение с абривиатурно съкращение – изписва се;

3. Докторантката правилно развива темата за „иновациите“ във втора глава, но според мен излишно утежнява съдържанието с голям брой определения, без да има коментар, кое тя смята за най-точно;

4. На фиг. 2.26, стр. 171, вероятно се има предвид „Иновации на входа“ и „Иновации на изхода“ – допускам, че е техническа грешка;

5. Не е редно да се цитира наименование на подточка (4.1. Глобален доклад за образованието за 2017 година, стр. 186), тъй като наименованията на отделните точки и подточки са мини заглавия на текста, които принадлежат на самия автор, а не на други автори;

6. На стр. 250-та докторантката прави верен, но много тревожен извод, а именно, че фирмите не са заинтересовани от инвестирането в образованието на кадри и в участието в съвместни иновационни проекти, поради липсата на икономически стимули и преференции. Във връзка с това са и **моите въпроси**:

- Какви икономически стимули и преференции са необходими на бизнеса, за да инвестира в образованието?

- На какво главно и реално може да се разчита сега и в бъдеще за повишаване на иновационната активност на фирмите: на националния изследователски и развоен потенциал или на трансфер на иновации?

7. В Модела за управление на иновациите, на стр. 259, докторантката прави анализ на *външната среда*, според мен – неясен. Моят **въпрос е**:

- Кои са факторите на външната среда, които оказват влияние при управление на иновациите в ПОО?

Направените *критични бележки не са от принципен характер и не могат да повлияят* съществено върху положителната оценка на съдържателната част на дисертационното изследване.

IV. Други въпроси

Авторефератът дава представа за обекта, предмета, тезата, целта и задачите на изследването, както и за използваната методология, за структурата и за съдържанието на труда като цяло.

Докторантката има *8 публикации* по дисертацията – 3 статии и 4 доклада, изнесени на научни конференции, в т.ч. 2 с международно участие и част от публикация в сборник монографии, общо 48 страници.

Личните ми впечатления за докторантката се градят единствено от прочита на дисертацията.

V. Заключение

Дисертацията е *цялостно, задълбочено и добросъвестно научно изследване* на актуален, значим и сложен теоретико-методологически и научно-приложен проблем, съдържа *съществени научни и научно-приложни приноси* в областта на съвременните измерения на иновационната дейност и нейното управление в ПОО и *определено* може да бъде *положително оценена*.

Докторантката *познава* достатъчно добре основната литература и добрите практики в областта на ПОО и иновациите, може ясно да *формулира изследователски проблеми, да анализира, систематизира и критично да осмисля класическите и новите теории и концепции, да конструира изследователски апарат, да провежда емпирично изследване, да прави аргументирани изводи и да обосновава предложения за подобрене на управленската практика*.

Това ми дава основание за положително заключение, че дисертационният труд съответства на изискванията на ЗРАСРБ, поради което с пълна убеденост предлагам на уважаемото жури да гласува за присъждането на **Василиса Каръкова**, исканата образователна и научна степен “**доктор**”.

София, 12 ноември 2018 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

(проф. д-р Лалка Борисова)